

הארות והערות

ראשית הסרט העלילתי בארץ-ישראל

יוסף הלחמי

במאמרה אודות ראשית הקולנוע בארץ-ישראל מציגה איילת כהן כהלכה את עיקרי הדברים בנושא.¹ עם זה, אני מבקש להוסיף הערות אחדות.

א. הסרט העלילתי הראשון שנוצר בארץ, סרטו של חברת פא"י, 'זויה בימי', נשמט מרשימת הסרטים העלילתיים המובאת במאמר. היה זה, אמנם, סרט קצר, אבל הפקתו היתה נקודת המפנה בתעשיית הסרטים הארצישראלית. ייחודו בכך שהוא הסרט העלילתי העברי הראשון שהופק בארץ למטרות אמנותיות ומסחריות בלבד, בלא כוונות של תעמולה ציונית; הפקתו נעשתה במימון פרטי ובכוח-אדם וציוד מקומי; והוא הוצג בהצגה מסחרית רגילה לקהל קוני כרטיסים. במאי הסרט, חיים הלחמי, כתב: 'החלטנו, וזיהי מה, בכל מחיר שהוא, ליצור התחלה כל-שהיא, כדי להוכיח ולהראות לעיני-כל כי אפשר ואפשר ליצור בארץ-ישראל בכוחות עצמיים בעיקר, וכן בהון לא-רב, פילם שלא יפול באיכותו מהרבה פילמים המובאים הנה מחוץ-לארץ'.² על סמך הצלחתו של הסרט החליטו יוצריו להפיק את 'עודד הנודד'. הסרט 'זויה בימי' שימש דגם נסיוני לחזונום האמנותי והתעשייתי של אנשי 'זהר פילם' ו'פא"י', ובו ניסו להוכיח למשקיעים בכוח את כשרונם האמנותי וההפקתי, כדי שאלה יסכימו לממן סרט עלילה ארוך.

ב. ברשימת יוצרי הסרט 'צברי' חסר שמו של המפיק זאב (ווק) מרקביץ'. הוא יזם את ייצור הסרט, מתוך רצון לסייע בבניית תעשיית סרטים מקצועית בארץ, והיה אחראי לכיוון האידאולוגי שלו. הוא פעל בארץ במשך שנים אחדות, והרים תרומה חשובה להתעוררות הסרט העברי בזמנו. ראוי להוסיף שאת הרעיון לסרט העלה מנחם קולקוביץ', ממייסדיה של חברת זהר פילם (1929-1930), שניסתה גם היא ליצור סרטים עלילתיים. אולגה, אשתו של במאי הסרט אלכסנדר פורד, כתבה בעקבות הצעתו של קולקוביץ' את התסריט.

ג. בכרונולוגיה של סרטים נהוג להבדיל בין שנת הצילום לבין התאריך המדויק של יום ההקרנה

1 איילת כהן, 'ראשית הקולנוע הארצישראלי כמשקף רעיונות התקופה', קתדרה, 61 (תשרי תשנ"ב), עמ' 141-155.

2 מכתב מאת ח' הלחמי אל ירמיהו היילפרין, יוני 1932, גנוז בחברת פא"י, (בידי יוסף הלחמי). בדברים שבמובאה יש המשך לשאיפות שהביעו אישים שונים שהיו קשורים בתלום הסרט העברי, ראה, למשל: גור-אריה מאיר, 'ראינוע עברי', חדשות הארץ, 13 בפברואר 1919; מודעת חברת זהר (הירושלמית) על הצגת סרטו 'זשבו בנים לגבולם', אוגוסט 1926, בספרם של נ' ו' גרוס, הסרט העברי, ירושלים 1991, עמ' 408. השאיפה ליצור סרטים 'כמו בעולם הגדול' לא עלתה תמיד בקנה אחד עם הצורך (והרצון) ליצור סרטים ציוניים.

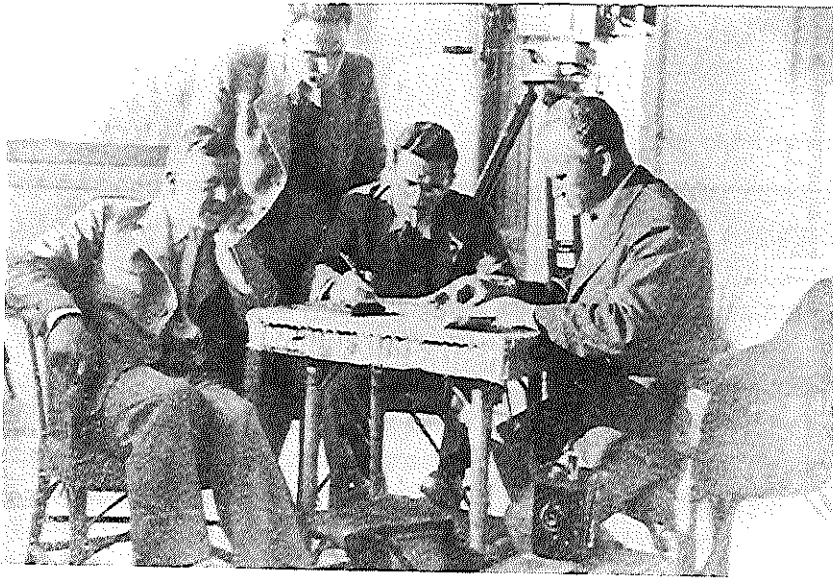
הראשון, הנחשב ליום ההולדת הרשמי של הסרט. במאמר חל בלבול בין שני סוגי תאריכים אלה. הסרט 'צבר' צולם בשנת 1932 והוצג בוורשה בהצגת בכורה בשנת 1933; 'עבודדה' צולם בשנת 1934, והוצג בשנת 1935; 'חלום עמי' צולם בשנת 1933 והוצג בירושלים ב-15 ביולי 1933 (תחת השם 'קול עמי'); ו'לחיים חדשים' צולם בשנת 1934 והוצג בשנת 1935 בטרם בכורה בברלין (הבכורה הרשמית היתה בניו יורק ב-4 ביולי 1935).³

ד. שלא כטענתה של כהן, הסרט 'עודד הנודד' לא הצליח מבחינה כלכלית. הכנסות ההצגה בארץ לא אפשרו לחברת פא"י להמשיך בעבודתה, השיווק בחרץ-לארץ נכשל, והמוסדות הלאומיים לא עזרו למפיקי הסרט בהלוואות ובהפצה בטענה שהסרט ירוד מבחינה אמנותית ואין לו ערך מסחרי או תעמולתי. זו היתה בעיית היסוד של יוצרי הסרט העברי דאז — חוסר מימון והון חוזר. ה. התימנים לא הונצחו אצל ברוך אגדתי 'אך ורק כרקדנים אקזוטיים', כדבריה של כהן.⁴ דעה זו, המקובלת בכמה מקורות, מתעלמת לגמרי מחזונו האמנותי של אגדתי ליצור ריקוד ארצישראלי מקורי. הוא צילם את התימנים, בראש ובראשונה, בגלל התעניינותו בתרומתם ליצירת הריקוד הארצישראלי. האקזוטיות שבהם בוודאי משכה אותו, אבל מסיבות לאומיות-ציוניות ולא מעמדה של 'קולוניאליסט'. רבים מסרטי החובבים והתיירים בשנות העשרים והשלשים מציגים את החלוצים ה'אשכנזים' כאקזוטיים (ובעצם, גם הסרטים 'צבר' ו'קול עמי' עושים זאת). אבל, ברור שהצגתם כך לא נבעה 'אך ורק' מן האקזוטיקה שלהם. גם ב'יהי בימי' מופיעים חלוצים — ממש כחיית הפולני או התייר האמריקני — כדמויות פולקלוריות 'אקזוטיות'.

ו. בקשר לדיון בנושא הנשים בסרט הארצישראלי ראוי להזכיר שוב את הסרט 'יהי בימי'. בסרט זה, שעוצב כקומדיה בנוסח סרטי 'לורל והרדי', מתגלה עוד פן של הנשים — שתלטניות המנסות לכפות את רצונן על הגבר, וסופן שהן מצליחות, למרות כל מאמציו להשתחרר מהן. סרטה האחר של חברת פא"י, 'עודד הנודד' הוא סרט הרפתקאות שגיבורו קולקטיווי — האדם המתמודד עם הטבע — והדמויות בסרט הן כולן פנים שונות של אדם זה. לכן אין לאם תפקיד מיוחד, וגם האב כמעט אינו ניכר. בעצם, לאף דמות אחת בסרט אין 'תפקיד ראשי'.

ז. גם לגבי הנושא 'עיר וכפר' כדאי להזכיר את הסרט 'יהי בימי', שהוא סרט עירוני לכל דבר — ועל כך עמדו מבקריו ועיתוני התקופה שכתבו עליו — ומציג את תל-אביב באור סימפתי ביותר. גם בסרט 'לחיים חדשים' מופיע פרק המתייחס בחיוב לבניין העיר תל-אביב ומציג אותה כאחד מסמלי התחייה. סרטה השני של חברת פא"י, 'עודד הנודד', מספר, כאמור לעיל, על האדם המתמודד עם הטבע, ואינו מתייחס כלל לעיר, לחיוב או לשלילה. בעצם, גם לכפר אינו מתייחס, ומושבתו של עודד אינה אלא נקודת מוצא לסיפור מסעו, אובדנו בהרים והחיפושים אחריו. בניגוד לכתוב במאמר אין סיפורו של 'עודד הנודד' מתרחש בנופי הארץ האפופים אווירת התחדשות וחלוציות.⁵ המטרה היתה להראות את אובדן עודד בהרים ואת המאבק להצלתו, וכך צולמו נופיו בלי מראות של 'התחדשות וחלוציות'. הקטע בסרט שבו נראים נופי הכפר העברי הפורח ונשמעים דברי המליצה של המורה בעניין זה נכפה על הבמאי עליידי הקרן הקיימת, שהבטיחה לשלם עבור

3 המקורות לתאריכים הם עיתונות התקופה, זכרונות היוצרים ותיקי קה"ס וקה"ק באצ"מ. לא כל תאריכי הבכורה ידועים בדיוק.
4 כהן (לעיל, הערה 1), עמ' 148.
5 שם, עמ' 144.

צוות ההסרטה של 'צבר', מימין לשמאל: זאב מרקביץ, אלכסנדר פורד, ה' ויימר והינריך ויינרייך

תוספת זו, ולא קיימה את הבטחתה.⁶ ובאמת, הקטע שולב בסרט לאחר גמר עריכתו, והוא מנוגד לרוחו ונראה בו כנטע זר. ואולם, אין לצופה אלא מה שרואות עיניו ומכאן הרושם 'הציוני' שהסרט עושה עליו. תרומה אחרת לרושם זה הרימה התעמולה השיווקית של פא"י שהציגה את הסרט כסיפור מהחיים החדשים הנוצרים בכפר העברי שבארץ-ישראל. עם כל זה אין ספק שטענתה של כהן בדבר היחס 'הרשמי' השלילי לעיר בסרטים נכונה בהחלט, כדברי החברה שושנה: 'הלכתי לראות בפילם של קרן היסוד... ראיתי וכאבתי... לפני נגלתה תל-אביב בכל הדר בתיה וחנויותיה. גם חיפה 'עיר המסחר והתעשייה' לא נעדרה כמובן. גם את מי מרום וסוכות הבידואים על שפת הים ראיתי. אפילו את הקזינו בת"א, אשר מבעדו נראו גבר ואשה ברקדם 'ון סטפ'. ורק דבר אחד לא ראיתי — את הכפר ועבודתו.'⁷

ח. בעניין העיסור המוסיקלי יש להוסיף כי לגרסה קולית מתוכננת של 'עודד הנודד', שלא יצאה לפועל, כתב ידידיה אדמון-גורוכוב את 'הורה עמק'. מצד אחר, הסרט 'זיהי בימי' עוטר במוסיקה יהודית, דוגמת 'מיין טייערע אודסה', 'עודד הנודד', בגרסה האילמת, עוטר במוסיקה קלסית, ולא בשירי חלוצים. אפשר שהמוסיקה שצורפה לסרטים אלה משקפת את התפיסה האמנותית של יוצריהם, ואולי נעוץ ההסבר לבחירה במוסיקה בכך שאלה היו סרטים אילמים. ט. יש לזכור כי עושי הסרטים דאו נשאו עיניהם אל הקהל היהודי בחוץ-לארץ, משום שרק ממנו יכלו לקוות להשיג רווחים. לכן ניסו לפעול בהתאם לציפיותיו לראות 'ארץ-ישראל חזונית'; 'חלום עמי', 'צבר', 'זאת היא הארץ', 'כפר ילדים', 'עבודה' ו'לחיים חדשים' הם עדות לכך. לא תמיד שיקף הסרט את אמונתם האמנותית של יוצריו. יש שנהגו כדרך כל מפיק בעולם, החייב לספק את רצונם של לקוחותיו, גם בניגוד לדעתו. בוודאי פעלו בסביבה תרבותית מסוימת ומתוך אמונה ציונית, והדבר ניכר בעבודתם, אבל, כנהוג בעולם הסרטים, אין זה גורם יחיד ביצירת הסרט.

6 ח' הלחמי, 'הרפתקאותיו של עודד הנודד', אמנות הקולנוע (ספטמבר 1963), עמ' 14-15.
7 שושנה [בן-יוסף], 'א"י על הכר ---', הפועל הצעיר, כא, 40 (ספטמבר 1928), עמ' 12. הכותבת, שהיתה חלוצה ועסקנית פועלים כל ימיה, דורשת להציב את חזון הכפר העברי — ולא דברים פסולים כעיר ותעשייה — כנושא הבלעדי של סרטי התעמולה הציונית. אכן, דווקא מביקורתה זו למדים שלא תמיד התעלמו סרטים ציוניים רשמיים מחלקה של העיר בהגשמת הציונות או הראו אותה באור שלילי.